

Οι θεωρίες του Κομφούκιου και οι κρίσεις στην Κίνα και την Ανατολική Ασία

Μαρία Ευθυμίου

Αναπλ. Καθηγήτρια Ιστορίας/ Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η Κίνα και η Ανατολική Ασία διαθέτουν , για την αντιμετώπιση των κρίσεων, ένα ισχυρό όπλο: τον Κομφουκιανισμό.

Οι θεωρίες του Κομφούκιου διαμορφώθηκαν στον 6^ο αιώνα π.Χ., έγιναν αντικείμενο καταγραφής και επεξεργασίας από τους οπαδούς και μαθητές του (με σημαντικότερον τον Μενγκ –τζου, στον 4^ο αι. π.Χ) και υιοθετήθηκαν, από την δυναστεία των Χαν, κατά τον 2^ο π.Χ. αιώνα, ως εργαλείο διοίκησης της χώρας, πυροδοτώντας μια σειρά κοινωνικών, πολιτικών και εκπαιδευτικών αλλαγών που άλλαξαν, για χιλιετίες, το πρόσωπο της Κίνας. Από την Κίνα οι θεωρίες αυτές διαχύθηκαν στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία, επηρεάζοντας, μέχρι σήμερα, χώρες όπως η Κορέα, η Ιαπωνία, το Βιετνάμ.

Ο Κομφούκιος (Κουνγκ –Φου- Τζου) γεννήθηκε στην Κίνα το 551 π.Χ. Η Κίνα που γνώρισε ο Κομφούκιος ήταν μια χώρα διηρημένη σε συγκρουόμενες ηγεμονίες, βυθισμένη στην βία και την αυθαιρεσία.

Ακριβώς αυτή η κοινωνική πραγματικότητα ευαισθητοποίησε τον Κομφούκιο –έναν εκπεσμένο αριστοκράτη που εργαζόταν ως υπάλληλος στο διαμορφούμενο διοικητικό σύστημα της χώρας . Οι σκέψεις του πηγάζουν από την πίκρα του για τα προβλήματα της κοινωνίας του και από την πεποίθησή του ότι οι κοινωνίες, για να επιζήσουν και να προοδεύσουν, χρειάζονται ισχυρές, έντιμες και υπεύθυνες κεντρικές ηγεσίες και ενεργούς, έντιμους και υπεύθυνους πολίτες.

Η λύση των προβλημάτων της κοινωνικής ζωής έγκειται, κατά τον Κομφούκιο, στο άτομο – είτε αυτό είναι διοικών είτε διοικούμενος- και στην προσωπική ευθύνη που αυτό φέρει τόσο για την διαχείριση της προσωπικής του ζωής όσο και για την διαχείριση του τόπου του.

Η βαθύτερη υποχρέωση του κάθε ατόμου είναι να είναι ενάρετο και να συνιστά θετικό υπόδειγμα (: υπόδειγμα ήθους, εντιμότητας, δικαιοσύνης, αγάπης, ψυχικής ευγένειας, ευπρέπειας, σοφίας, μεγαθυμίας, αυτοελέγχου και αυτοπειθαρχίας, αφοσίωσης στο καθήκον) για τα υπόλοιπα μέλη του περιβάλλοντός του και της κοινωνίας συνολικότερα, καθώς τα έργα και το παράδειγμα του καθενός -και τίποτε άλλο- είναι, κατά τον Κομφούκιο, εκείνα που διαμορφώνουν τις κοινωνίες. Ένας άνθρωπος που έχει κατακτήσει τις παραπάνω αρετές είναι ηθικά «ένας ανώτερος άνθρωπος που δεν γνωρίζει άγχος, ούτε φόβο. Είναι πάντοτε γαλήνιος και ήρεμος».

Μέσα στην κομβική, για τον κομφουκιανισμό, έννοια της ατομικής ηθικής και της εντιμότητας ο Κομφούκιος εντάσσει σημαντικές υποχρεώσεις του ατόμου, σε όποια κλίμακα της κοινωνίας και εάν αυτό βρίσκεται: υποχρέωση τήρησης των παραδόσεων/

υποχρέωση απόδοσης τιμής στους κοινωνικούς θεσμούς (οικογένεια- συγγενείς- κοινότητα -διοίκηση) /υποχρέωση υπηρετήσης των ρόλων που στον καθέναν αναλογούν, σε κάθε φάση της ζωής του.

Η τελευταία υποχρέωση εμπεριέχει, κατά κάποιον τρόπο, όλες τις άλλες. Για τον Κομφούκιο η αποδοχή και τήρηση των παραμέτρων κάθε ρόλου που ο άνθρωπος, σε κάθε φάση της ζωής του, υπηρετεί, νοσηματοδοτεί την ίδια την ύπαρξή του και καθαγιάζει (ή αναιρεί) την θέση του στην συνολικότερη κοινωνία. «Ο πρίγκιπας να είναι πρίγκιπας, ο υπουργός υπουργός, ο πατέρας πατέρας, ο γιός γιός». Γιατί, με την έννοια αυτή, εάν κάποιος δεν τιμά και υπηρετεί τον ρόλο που, σε κάθε φάση, έχει, δεν θα μπορέσει να τιμήσει κανέναν ρόλο ποτέ. Ένας γιός που δεν τίμησε τον ρόλο του γιού, γενόμενος πατέρας δεν θα μπορέσει να τιμήσει τον ρόλο του πατέρα. Ένας οδοκαθαριστής που δεν τίμησε τον ρόλο του οδοκαθαριστή, γενόμενος διοικητής δεν θα μπορέσει να τιμήσει τον ρόλο του διοικητή. Αντιστρόφως, «κάθε σοφός και έντιμος άνθρωπος, μπορεί να γίνει σοφός και έντιμος βασιλιάς».

Με αυτόν τον τρόπο - θεοποιώντας την εντιμότητα, την αγάπη, την σοφία και την δικαιοσύνη- ο Κομφούκιος διαχωρίζει την κοινωνία όχι με βάση την καταγωγή και τον πλούτο, αλλά με βάση το ήθος και την ακτινοβολία του θετικού παραδείγματος. Σημαντικός για την κοινωνία δεν είναι ο ευγενής και αριστοκράτης, αλλά ο έντιμος άνθρωπος. Εάν ο αριστοκράτης είναι έντιμος, τότε αξίζει τιμής και σεβασμού - ακριβώς όπως και ο φτωχός, αλλά έντιμος γεωργός. Εάν ο ευγενής/ ο επώνυμος/ ο διοικητής/ ο προϊστάμενος/ ο κυβερνήτης/ ο αυτοκράτορας είναι ανέντιμος και συνιστά αρνητικό παράδειγμα, τότε είναι ον βδελυρό και ασήμαντο - ακριβώς όπως και ο φτωχός, αλλά ανέντιμος γεωργός. Όταν κάποτε ο Μενγκ –τζου πληροφορήθηκε τον θάνατο ενός άρχοντα είπε: «Άκουσα ότι ένα τιποτένιο δημιούργημα πέθανε. Δεν άκουσα τίποτε για τον θάνατο ενός άρχοντα».

Στην κομφουκιανική κοσμοθεωρία η αρετή κατακτάται μέσα από την προσωπική δράση και εγρήγορση του καθενός: μέσα από την αυτοπαρατήρηση, από την διεισδυτική παρατήρηση της συμπεριφοράς των άλλων, από τον αυτοέλεγχο, από την αυτοκριτική, από την φιλομάθεια, από την αυτοκαλλιέργεια, από την εσωτερική ηρεμία και γαλήνη. Αλλά, και μέσα από την εγκύκλια μόρφωση. Τα βιβλία. Το σχολείο. Την διδασκαλία των δασκάλων. Τις σκέψεις των λογίων.

Εκ τούτου, οι λόγιοι –ως, αυτονοήτως, πιο κοντά στην αρετή, στην γνώση και την εντιμότητα- βρίσκονται στην κορυφή της κομφουκιανικής κατάταξης της κοινωνίας, με δεύτερους του γεωργούς, τρίτους τους τεχνίτες και, τελευταίους, τους εμπόρους που η κομφουκιανική σύλληψη θεωρεί ότι είναι εκτεθειμένοι στην απάτη και στην απληστία. Δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η κομφουκιανική κλίμακα της κοινωνίας δεν διαθέτει χώρο για τους στρατιωτικούς καθώς, για τον Κομφούκιο, ένας είναι ο πραγματικός πόλεμος που πρέπει ο καθένας ξεχωριστά και η κοινωνία ολόκληρη να δίνει: ο πόλεμος για το ήθος και την αρετή. Ο παραδοσιακός πόλεμος στα πεδία των μαχών απαιτεί παραφορά και πονηρία - στοιχεία απαράδεκτα στον κόσμο του Κομφούκιου. Εξ αυτού, στην ιστορία της Κίνας η πολιτική εξουσία ήταν εκείνη που έδινε πάντα το στίγμα της ζωής της χώρας, ενώ ο στρατός βρέθηκε σπανίως σε ρόλους πρωταγωνιστικούς των πολιτικών πραγμάτων.

Με βάση τα παραπάνω, ο Κομφούκιος διαμορφώνει και τις προδιαγραφές για τον ηγεμόνα στον οποίο δίνει τον ακρογωνιαίο ρόλο. Χωρίς αυτόν, χωρίς την γραφειοκρατία του, χωρίς τους υπαλλήλους του, χωρίς τους μηχανισμούς ελέγχου, χωρίς τα αρχεία του, χωρίς τις υπηρεσίες ασφαλείας και φύλαξης, χωρίς τους νόμους, χωρίς το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης, χωρίς το σύστημα εκπαίδευσης, χωρίς το φορολογικό σύστημα, χωρίς τις υπηρεσίες κατασκευής και συντήρησης δημοσίων έργων η κοινωνία δεν μπορεί να υπάρξει και να λειτουργεί. Στα χέρια του ηγεμόνα βρίσκεται η τύχη ολόκληρης της κοινωνίας. Εξ αυτού, η κοινωνία οφείλει, κατά τον Κομφούκιο, με την σειρά της, να τον σέβεται και να τιμά το έργο του που είναι και το δυσκολότερο, απαιτητικότερο, κοπιαστικότερο και περιπλοκότερο όλων.

Λόγω της φύσης του έργου του ηγεμόνα, ο καθένας πρέπει να αντιμετωπίζει με ανοχή και καρτερία τυχόν καθυστερήσεις και να συγχωρεί αστοχίες, αβλεψίες και λάθη στο έργο της διοίκησης και στο πρόσωπο του διοικούντος. Εκείνο, όμως, που η κοινωνία, ως σύνολο, και ο καθένας διοικούμενος ατομικά δεν θα πρέπει να ανεχθεί είναι να μην είναι ο διοικών υπόδειγμα ήθους και εντιμότητας, να μην αποτελεί, δηλαδή, θετικό παράδειγμα για όλους τους υπολοίπους.

Γιατί, για τον Κομφούκιο, το κράτος είναι το μεγαλύτερο σχολείο και ο ηγεμόνας ο μεγαλύτερος δάσκαλος –και για τα καλά και για τα κακά. Ο ηγεμόνας/ ο διοικών μπορεί να είναι ευγενικής ή ταπεινής καταγωγής. Μπορεί να προέρχεται από φτώχη ή πλούσια οικογένεια. Να είναι αρτιμελής ή ανάπηρος. Να είναι όμορφος ή δύσμορφος. Να είναι νέος ή ηλικιωμένος. Ένα μόνον δεν μπορεί να είναι: άδικος, ανάλγητος και ανέντιμος. Ο έντιμος ηγεμόνας, ως δάσκαλος του καλού, ωθεί την κοινωνία στην ευημερία και την ειρήνη. Ο ανέντιμος ηγεμόνας, ως δάσκαλος του κακού, ωθεί την κοινωνία στην εξαχρείωση και στην καταστροφή. Στην περίπτωση αυτή, η κοινωνία –ως άτομα και ως σύνολο- οφείλει, το ταχύτερο, να αντιδράσει και να συσπειρωθεί για την ανατροπή του.

Το, χωρίς ρωγμές, κοινωνικό και πολιτικό σχήμα του Κομφούκιου πήρε - με την βοήθεια, κυρίως, των αυτοκρατόρων της δυναστείας των Χαν (3^{ος} αι.π.Χ -3^{ος} αι. μ.Χ), των Τανγκ και των Σουνγκ (7^{ος} αι. -13^{ος} αι. μ.Χ)- επίσημο χαρακτήρα και εφαρμόστηκε, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο, μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, στην διοίκηση και στην εκπαίδευση της Κίνας. Χάρη στην σημασία που δίνει ο Κομφουκιανισμός στην δικαιοσύνη, στην εκπαίδευση και την μόρφωση, η Κίνα απέκτησε, από τους πρώτους αιώνες π.Χ, ένα εντυπωσιακό σύστημα Δικαστηρίων, Σχολείων, Δημοσίων Βιβλιοθηκών και Αρχείων. Χάρη στην έμφαση που δίνει στην κοινωνική δικαιοσύνη και στην αξιοκρατία, οι δημόσιοι υπάλληλοι προσλαμβάνονταν στην Κίνα, για περισσότερο από 1300 χρόνια, μέσα από ένα σύστημα Πανκινεζικών Εξετάσεων (στις οποίες είχαν το δικαίωμα να μετάσχουν όλοι οι Κινέζοι, ανεξαρτήτως κοινωνικής θέσεως και εισοδήματος) και αξιολογούνταν ετησίως για την απόδοσή τους από ένα αυστηρό Πανκινεζικό Σύστημα Αξιολόγησης. Χάρη στην σπουδαιότητα που αποδίδει στην αποτελεσματική και «ευανάγνωστη» διοίκηση, η Κίνα, για χιλιάδες χρόνια, είχε ένα απλό, ευκρινές και με ξεκάθαρη διαστρωμάτωση φορολογικό σύστημα καθώς και ένα σύστημα λίγων, αναλογικά, νόμων που, όμως, γίνονταν προσπάθεια να τηρούνται. Χάρη στο βάρος που δίνει στην αξία και όχι στην καταγωγή, σε υψηλές διοικητικές θέσεις της Κίνας ανήλθαν, συχνά, άτομα από τις ταπεινότερες κοινωνικές τάξεις καθώς και λόγιοι -τους οποίους ο Κομφούκιος προκρίνει

ως διοικητές και παρακινεί να πάρουν μέρος στα κοινά. Τέλος, χάρις στο δικαίωμα στην επανάσταση το οποίο παρέχει στην κοινωνία, η ιστορία της Κίνας είναι γεμάτη από επαναστάσεις, λαϊκές εξεγέρσεις και ανατροπές ηγεμόνων που κατηγορήθηκαν για άδικη και ανήθικη διοίκηση, χάνοντας έτσι «την εύνοια του ουρανού» και το δικαίωμα να διοικούν την κινεζική κοινωνία.

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

σε πολλές εκδόσεις και εμπλουτισμένες επανεκδόσεις:

John Shryock, *The Origin and Development of the State -Cult of Confucius*, 1932

Herlee Greel, *Confucius: The Man and the Myth*, 1949

Wu –Chi Liu, *A Short History of Confucian Philosophy*, 1955.

*****